

SZEMLE

ZALABAI ZSIGMOND, TÚNÓDÉS A TRÓPUSOKON

Madách. (Pozsony, 1981.) 216 oldal

A könyv első fejezetében (Szó, kép, szóképek, képvilág; 9—37. o.) a szerző a szóképek, a nyelv és a költőiség összefüggéseit tekinti át. I. A. RICHARDS tételét fogadja el: „[...] a metaforikus gondolkodás a nyelv mindenütt jelenvaló elve” (19. o.). A „kép” fogalom értelmezéseivel foglalkozva jut el Zalabai — az ő kifejezéseit idézve — a „kép”, a „képesség”, a „képszerűség” rendszerezéséhez: „1. Az irodalomnak lényegi vonása az érzéki szemléletes forma, s ennek nem egyetlen, de fontos vonása a képvilág gyűjtőnévvel illelhető jelenség, amely 2. szint makrokép-rendszerből áll, amit 3. egyszeres tükrözésű makroképek alkotnak, 4. szint pedig kettős-kép-rendszerből tevődik össze, amit 5. kettős tükrözésű kettősképek hoznak létre” (35. o.). Ez a rendszerezés akkor lesz kielégítő, ha szövegtani és szövegstilisztikai szempontból némi megszorítást teszünk. Hiszen: ha a makrokép — mint mondja — „[...] az áttételek nélküli, közvetlenül ábrázoló szövegegység” (i. h., a kiemelés tőlem való: B. L.), akkor célszerű lenne nem az irodalom lényegi vonásának tartani az úgynevezett érzéki-szemléletes formát, hanem az irodalmi szövegmű fontos sajátosságának. Az irodalmi szövegmű — DEME LÁSZLÓT idézve —: „[...] a szövegműnek művészi igénnyel megalkotott és a szöveg mögötti közlés lehetőség-szféráját is felhasználó válfaja” (A szöveg alaptermészetéről. In: SZATHMÁRI ISTVÁN—VÁRKONYI IMRE [szerk.], A szövegtan a kutatásban és az oktatásban. Kaposvár, 1979. 65). Ilyeténképpen a szóképekre és belőlük a szövegműben (az irodalmiban meg ennek részalmazában, a költői szövegműben) szerveződ(het)ő rendszerre valóban jellemző vagy jellemző lehet az, hogy kisebb-nagyobb képegységekből épül föl. E képegységek elemi részét, a szóképeket tárgyalja a szerző a további fejezetekben, a szóképeket (trópusokat) kettősképeknek nevezve „[...] részint abból a megfontolásból, hogy a szótól jelölt valóságdarab *tárgyképe* is érthető rajta [ti. a szóképen], részint azért, mert semmitmondó: a metaforának, metonímiának végül is ugyanúgy a szó az alapja, mint az áttételek nélküli [...] szövegegységeknek” (35. o.). — A szóképek terminust A kettősképek — közelebből című fejezetben (38—62. o.) részletesebb magyarázattal iktatja ki saját használatából azzal a további érveléssel, hogy a szakszó nem utal a szemantikai kapcsolatteremtés, a strukturáltság, a kétpólusosság mozzanatára (41—2). A szerző természetesen tudja, hogy a terminushasználat voltaképpen szokás dolga, s így másodlagos dolog, ám úgy véli, hogy nem formai jellegzetességet hangsúlyoz a kettőskép kifejezéssel, hanem a jelenség tartalmi sajátosságát. S valóban: a metaforának jellemzője a kétsarkúság. Zalabai így foglalja össze fölfogását: „A trópus kettőskép: két jel (jelegyüttes) szemantikai kölcsönviszonya, amely A-t B, B-t pedig A szemszögéből ábrázolja, szemlélteti, minősíti és ítéli meg” (55. o.).

Magukat a trópusokat két fő csoportra osztja, egyikbe a metonímia és fajtái, másikkba a metafora és származékai tartoznak. E csoportokat jeltudományi indíttással indexeknek és ikonoknak nevezi. Külön fejezetekben foglalkozik azután ezekkel. Az indexek tana című fejezet (63—79. o.) a metonímiát és a szinekdochét írja le, illetőleg a mező, az index és az ikon fogalmát mutatja be. A metonímia, a metalepszis, a szinekdoché, a perifrázis, az antonomázia és az ironia a szerző szerint indexszerűen működik, azaz olyan konnotációkat kapcsolnak össze, amelyek az adott mezőösszefüggéshez tartoznak. A metafora pedig az ikonok képviselője, vagyis két különböző mezőt kapcsol egymáshoz (70. o.).

A metafora felszíni struktúrája (80—92) és A metafora mélystruktúrája (93—104) című fejezetekben a metafora grammatikai típusaival és szemantikai viszonyaival ismerteti meg az olvasót, tüzetesen körüljárva a kiválasztott problémákat, bár némileg hiányolható a magyar nyelvészek nem egy e tárgykörbe vágó vizsgálata, vö. Jelen-tésztan és stilisztika. NytudÉrt. 83. sz. [1974.], passim. — E fejezetekben is szükségessé válik a szerző számára néhány új műszó. Így a metaforát alkotó azonosítót és azonosítottat viszonyítónak és viszonyítotttnak, az egyszerű alakú metaforát csonka metaforának nevezi, s a magyarázó metaforát kiszólásos típusnak (az utóbbihoz vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, BMKöltNy. 275; KEMÉNY GÁBOR: A teljes metafora nyelvtani szerkezetéről. NytudÉrt. 104. sz. [1980.] 461 kk.). — A különböző grammatikai fajtájú metaforák bemutatása kapcsán Zalabai jelzi, hogy „[...] egy-egy költemény kettőskép-rendszerét a mondatnál nagyobb egységek szintjén is vizsgálni kell” (91. o.), s ehhez, helyesen, a kohézióvizsgálatokat is szükségesnek látja. A kohézió, vagyis valamely szövegmű egységes szemléletű megfogalmazási sajátosságai mellett meggyőződésünk szerint az irodalmi vagy a költői szövegművek nemcsak a szövegművön belül, hanem intertextuálisan is tartalmazhatnak bizonyos képalkotási rendszert. Ez a képalkotási rendszer kisebb részben a nyelv objektíve meglevő képiségén alapul valamely szerző szövegműveinek összességében, valószínűleg nagyobb részben a szövegmű megalkotójának tudatműködésén. Ugyanis az objektív valóság elemei közötti kapcsolatok társadalmi felismerése következtében válik a képiség a nyelv mindenütt jelenvaló tulajdonságává, míg ugyane valóság különböző elemei közötti kapcsolatok egyéni fölismerése vagy fölismerni vélese — azaz: az egyén tudatműködése — adja a szövegműnek az alkotójára jellemző képi sajátosságokat. Ezek a sajátosságok nem a nyelvi jelek sajátosságai, hanem a nyelvi jeleket használó ember gondolkodásmódjának következményei. A Metafora és ikonitás című fejezetben (105—124. o.) Zalabai Zsigmond szükségképpen jut el az általunk jelzett problémához, amikor fölteszi a kérdést: „[...] szabadok-e, vagy pedig kötöttek a jeltől kiváltott asszociációk?” (120. o.); s válasza megmutatja azt a kettősséget, amelytől a metafora hatása érvényesül. Valóban: a költő, a metafora létrehozója a nyelvi jeleket a saját gondolkodásmódja, műveltsége, képzettársítási képessége stb. folytán kapcsolja össze a szóképben, az olvasó, a befogó pedig a saját intellektusa alapján fogja fel a jelkapcsolatokat, pontosabban: a két jelhez tartozó vagy társítható konnotációk összefüggéseit. Ezért mondhatja a szerző, hogy az ikon „közös jegyhalmaz” (115. o.).

Grammatikai és szemantikai vonások alapján törekedik Zalabai a Metafora és hasonlat című fejezetben (125—153. o.) a hasonlat mibenlétének meghatározására és a szóképek közti helyének kijelölésére, lényegében ARISZTOTELÉSZRE és QUINTILIANUSRA támaszkodva az olyan, kötőszóval bevezetett kapcsolatteremtést tartja hasonlatnak,

amely „[...] MONDAT—MONDAT relációban valósul meg” (152. o.); az effélék ellenállnak a metaforává transzponálásnak, s így a metaforától jól elkülöníthetők.

A szinesztézia kérdéskörét is érinti a könyv (Metafora és szinesztézia, 154—162). A szinesztézikus képalkotás hatást keltő okát éppúgy a szemantikai összeférhetőség és összeférhetetlenség egyidejűségéből fakadó feszültségben látja, mint a metaforáét (160. o.).

A kötet két utolsó fejezete — Az ikonok és a „költői lélek vándorlása” (163—190. o.), Az ikonok funkciói (190—206. o.) — a metaforának, illetőleg a szerző terminusával: az ikonoknak további kérdéseit tárgyalja: az ikonok mítoszi-mágikus hátterét, az elvontság megérzésként é. i. t. Ugyancsak értékes az ikonok funkcióját tárgyaló rész, hiszen a poétikai, a modelláló, a stilisztikai és a lélektani funkció elemzése elengedhetetlen, minthogy végső soron a szóképek mirevalósága a legfontosabb.

A könyvet névmutató zárja (207—212. o.).

Talán e vázlatos bemutatásból is kitetszik, hogy Zalabai Zsigmond tűnődése a trópusokról hasznos eredményeket hozott. A főként poétikai és jelelméleti megalapozottságú munkája minden bizonnyal nélkülözhetetlen minden további alap kutatás számára, amely a szóképekkel foglalkozik.

Büky László

CONGRESSUS QUARTUS INTERNATIONALIS FENNO-UGRISTARUM BUDAPESTINI HABITUS 9—15. SEPTEMBRIS 1975.

Redigit GY. ORTUTAY. Pars. V. Acta Sectionis Archaeologiae,
Historiae, Antropologiae. Curatores A. BARTHA. J. GULYA.

Budapest 1983. Akadémiai Kiadó, 219 oldal.

Az 1975-ös budapesti Finnugor Kongresszus igencsak vontatottan megjelenő kötetek közül a most napvilágot látott ötödik a régészeti, történeti és embertani szekció előadásait és hozzászólásait tartalmazza.

A kötetet BARTHA ANTAL előadása nyitja meg a történettudomány szerepéről a finnugor kutatásokban. („Place and role of history in Finno-Ugric studies.”) Az általános kérdéseket körüljáró gondolatait abban foglalhatjuk össze, hogy a finnugor népek történelmének lehetnek egyetemes történeti tanulságai is, a finnugrisztika márcsak ezért sem nélkülözheti e diszciplinát. A kötetben nagyjából egyidőben jelent meg DOMOKOS PÉTER gondolatgazdag tanulmánya is, aki több szempontból is hangsúlyozta e tudomány szak fontosságát.¹ Úgy vélem, érveikhez fölösleges lenne bármit is hozzáfűzni. Annál fontosabb lenne ilyen irányú hazai tennivalóink és lehetőségeink minél előbbi és minél alaposabb számbavétele. A kis finnugor népek történelmének kutatása nem csupán finnugrisztikai szempontból járna nagy tudományos haszonnal, hanem bizonyára számos egyetemes néptörténeti és főleg nemzetiség-történeti tanulsággal is járna. E kutatások összefogására és irányítására ezért véle-

¹ DOMOKOS PÉTER: A finnugor történeti kutatások szükségességéről. Urálistizikai tanulmányok. (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére.) Szerk. Bereczki Gábor—Domokos Péter. (Bp. 1983) 105—119.

ményem szerint egy olyan hazai nemzetiségtudományi (kisebbségtudományi) intézet lenne a legalkalmasabb, amelynek létrehozását korábban a kisebbségben vagy diaszpórában élő magyarság kutatása szempontjából ítélték nélkülözhetetlennek.²

S. F. MUHAMEDJÁROV a Volga-vidéki török és finnugor nyelvű népek feudális-muskori történetének összehasonlító vizsgálatának eredményeiről beszélt. A térség egyetlen feudális állama ezen a vidéken a X—XIII. században a volgai Bolgárország volt, ahol az előadó nyugati típusú hűbériséget tételez fel. E kategorikus kijelentésekben éppen úgy kételkedhetik az olvasó, mint eléggé homályosan megfogalmazott mondatainak több más kitételében. Alapvető tévedése például, hogy egyértelműen a volgai bolgároknak véli a mai volgai tatárok elődeit, mintha sohasem hallott volna arról, hogy a bolgárok nyelve a csuvas nyelvben él tovább. A térség finnugor lakosságának társadalmi fejlődéséről nem tudunk meg úgyszólván semmit, csupán néhány rutinszerűen használt társadalomtörténeti frázison bosszankodhatunk.

E. MUGURÉVIČ előadása ugyan a történeti szekcióban hangzott el, mondani-valója főként a régészeti leletanyag tanulságain nyugszik, hiszen a lettországi Daugava (Nyugati Dvina) melletti X—XV. századi lív falutelepülések feltárásáról számolt be. („Die Dorfsiedlungen der Daugava-Liven und ihre Wirtschaft im 10—15. Jahrhundert.”) A korai falvak lakossága a XIII—XIV. századig félig földbeásott házakban lakott, amelyeknek fakonstrukciós felmenő faluk is volt. A XV—XVI. századtól már a teljesen felszíni faházak a jellemzőek. A falvak lakossága zömmel földművelő és állattartó, amit a régészeti leletek kétségkívül igazolnak, s emellett a falusi kézműipar számos emléke is felszínre került. A lív településeken a középkor századaiban egyre jelentősebb a lett lakosság részaránya, s a késői középkorban a livek szinte teljesen asszimilálódnak.³

K. I. KOZLOVA tartalmas előadásában a XVIII. századi mordvin faluközösségek állapotát elemezte, akiket az oroszok „jaszak fizető közösségek”-nek (ясажная община) neveztek. A mordvinok korábban a kazányi tatároknak adóztak s kezdetben, a XVI. sz.-ban, az oroszok is a korábbi adót követelték tőlük. Később azonban emellett a szokásos feudális kötelezettségekkel is megterhelték őket, mivel a föld a mindenkori orosz uralkodó tulajdonának számítot. E kettős teher, valamint a mind erőteljesebbé váló orosz földesúri és paraszti kolonizáció elől a mordvinok jelentős része a távolabbi, még gyéren lakott területekre vándorolt. E faluközösségek kisebb egységei a közös háztartásban élő nagycsaládok voltak. A XVIII. században az orosz és mordvin faluközösségek közti különbségek nagyrészt elmosódnak.

A. SZ. ZSERBIN Karjala szovjet historiográfiájáról számolt be, megemlítette a legfontosabb összefoglaló munkákat.

A szabadon választott előadások sorát Sz. I. VAJNSTEIN nyitotta meg, aki a kihalt sajáni szamojédok (kamaszok, karagaszok, kojbálok, motorok, szojetok, taigik) XVII—XVIII. századi gazdálkodásáról és társadalmáról szóló, zömmel egykorú ítleírásokból származó adatokat értékelte. Többek között hangsúlyozta, hogy bár e kis népek gazdálkodása ebben az időben főként vadászatból állott, kétségkívül foglalkoztak réntenyéztéssel is. Ez az állattartási forma az időszámításunk kezdete körül alakulhatott ki náluk, mégpedig oly módon, hogy korábban török

² Mozgó Világ 5 (1979): 5. 115.

³ A szóban forgó terület északi szomszédságában levő Gauja folyó melléki livek temetőinek kitűnő közlése: E. TÖNISSEN: Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur. (11. Jh. — Anfang 13. Jh.) Ein Beitrag zur ostbaltischen Frühgeschichte. Tallinn 1974.

nyelvű szomszédaiak révén már megismerkedtek a lovas nomadizmussal,⁴ s amikor a hegyvidéki tajgába szorultak, az életföldrajzi kényszer hatására áttértek a réntartásra. VAJNSTEIN szerint a déli szamojédok ősei alkothatták a minuszinszki medencében fellelt s az időszámításunk kezdete körüli időre keltezhető bojári sziklarajzokat, ahol rénszarvason lovagoló pásztort is láthatunk.⁵

VERES PÉTER a vogulok XVII—XIX. századi néprajzi tagozódásáról adott elő. Számos őstörténeti kérdés rövidre fogott taglalása mellett megállapítja, hogy a XVI—XVII. századi adminisztratív (adózási) egységek (ú. n. „vogul fejedelemségek”) határai lényegében egybeesnek a XVIII. századi vogul nyelvjárások határaival. Feltehető, hogy korábban ezek egy-egy törzs szállásterületei voltak. Feltehető továbbá, hogy az északi voguloknál megfigyelt duális házassági felosztás (mős és por frátia) etnikai alapú, ti. a XIII. század körül a vogulok egy része az Északi Szoszva és a Lozva vidékére költözött és rátelepedett a korai vaskortól itt élő osztjákokra. Egyébként egyes újabb kétkedők ellenében VERES PÉTER úgy véli, hogy semmi okunk elvetni V. N. CSERNYECOV azon megállapítását, mely szerint e két házassági csoportra való felosztás a régiségben mind a voguloknál, mind az osztjákoknál általános volt.

D. V. HOMICS a zürjén-nyenyec népi és kulturális kapcsolatokról beszélt, amelyek azután vették kezdetüket, amikor a XVI—XVII. században a zürjének megtelepedtek az Izma folyó vidékén, s a szomszédos nyenyecektől eltanulták a réntartás fortélyait.

E. V. RICHTER a görögkeleti észt néprajzi csoport, a szetu körében végbemenő mai etnikai folyamatokról szólt, többek között arról, hogy bár jelentős az észt—szetu közeledés, az endogámia következtében e csoport továbbra is őrzi kulturális különállását. N. P. PAVLOV a votják szellemi műveltség nemzetköziségének erősödését a vegyesházasságok növekedésével és a kétnyelvűség terjedésével magyarázza. N. F. MOKSIN egy kérdőíves felmérés tapasztalataiból azt a következtetést szűri le, hogy a mordvinok népi (etnikai) konszolidációja még távolról sem lezárult folyamat. (A megkérdezetteknek kevesebb, mint a fele ítélte úgy, hogy a moksák és erzák a mordvin nép két csoportja.) M. V. DOROZSKIN egy másik felmérésből ennek az ellenkezőjét szűrt le. A mordvinok közt ma lejátszódó etnikai folyamat lényegét az asszimiláció alkotja, amelynek hosszú időre visszanyúló történelmi előzményei vannak. Ezek közül a legfontosabb kétségkívül az, hogy a mordvinok hatalmas területen széttelepülve élnek. (A Mordvin ASzSzK-ban a lakosságnak csupán 28,9%-át teszik ki.) A mordvinok létszáma nemzedékről nemzedékre apadt, 1939 és 1970 között közel 200 ezerrel csökkent. Ezt természetes asszimilációs folyamatot nagyban elősegíti, hogy az 1960-as 13%-ról 1972-re 25%-ra nőtt az etnikailag vegyes házasságok aránya, melyek között 90% fölött van az orosz—mordvin házasságok részaránya. Az e házasságokból származó utódok szinte minden esetben orosz anyanyelvűek lesznek. Az asszimiláció üteme valamivel lassúbb a Mordvin ASzSzK-ban, mint az annak határain kívül élőknél, ami egyrészt az anyanyelvű iskolai oktatás hatásának tudható be, másrészt pedig annak, hogy a köztársaságban a mordvinok zömmel az

⁴ Mint ismeretes, e korai őstörök-összamojéd kapcsolatoknak történeti és nyelvi nyomai is vannak: HAJDÚ PÉTER—DOMOKOS PÉTER: Uráli nyelvrokonaink. (Bp. 1978) 348—349.; A. RÓNATAS: On the earliest Samoyed—Turkish contacts. *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum*. Pars III. (Turku 1980) 377—385.

⁵ Mivel VAJNSTEIN nem említi a szóban forgó sziklarajzok közlési helyét, ezt itt feltüntettem: M. A. Дзвлет: Большая Боярская писаница. *Советская археология* 1965 4, 124—142.

asszimilációnak kevésbé kitett falvakban laktak. (Bár a kérdőíven megkérdezett falusi mordvin szülők 45%-a a városiaknak pedig 83%-a orosz tannyelvű iskolába kívánja íratni gyermekeit.) V. A. BALASOV néhány nem túlságosan jelentős észrevétellel egészítette ki DOROZSKIN előadását. Csak sajnálhatjuk, hogy a mordvinoknál jelenleg végbemenő etnikai folyamatokat elemző szerzők közül senki nem kerített sort a népi (etnikai) öntudat vizsgálatára. Pedig ez (ennek meggyengülése vagy hiánya) ugyancsak fontos szerepet játszhat a fenti folyamatokban.

M. N. VLASOVA Karjala legújabbkori fejlődéséről adott elő. A Karél ASzSZK lakossága 1926 és 1970 között 2,7-szeresére növekedett, nemzetiségi megoszlását tekintve a korábbinál jóval tarkább lett. Eközben a karjalaiak arányszáma 38,2%-ról 11,8%-ra esett vissza, s számszerűen is közel 17 ezerrel csökkent. Az etnikailag vegyes házasságok aránya 60% fölött van. Az asszimiláció az utóbbi időben különösen felgyorsult. (Kár, hogy az előadásban nem kapunk tájékoztatást az anyanyelvi oktatás helyzetéről.)

A. H. MAGOMETOV az alán—magyar kapcsolatok legközismertebb tényeit ismertette nem túlságosan igényes formában, M. MENDER a század eleji német finn-szimpatizáns mozgalomról adott elő, A. TINSCHMIDT pedig a magyar népi-demokratikus fejlődés néhány történeti mérföldkövét tekintette át eléggé felszínes előadásában. V. E. VLADIKIN a votjakok és a szomszédos Volga—Urál vidéki népek etnikai és kulturális kölcsönhatásáról beszélt a történeti korokban. Különösen figyelemre méltó, amit az obi-ugorok elődeinek és a volgai bolgároknak a votjákföldi nyomairól mondtott, mivel e vélekedést a régészeti adatok is megerősítik.

A régészeti szekció SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU előadásával kezdődött, aki szellemesen és a források széles körére támaszkodva cáfolta TUOMO PEKKANENnek az UAJb. 1973-as kötetében megjelent — igen sok történeti tévedést tartalmazó — dolgozatát.⁶

A. P. OKLADNYIKOV a Volga—Káma vidéki szejma—turbínói bronzművesség keleti, szibériai kapcsolatairól beszélt. Az i. e. II. ée. közepe után e gazdag fémművészeti központ termékei Kelet-Európán kívül főként a Tomszk—Omszk vidéki ún. szamuszi kultúrában terjedtek el (a tárgyak zömét itt állították elő), de az előadó szerint újabban a Bajkál vidékén is leltek ilyen tárgyakat. A rajtuk levő díszítéseket pedig fellelhetjük a szamuszi edényeken, továbbá a Bajkál környéki sziklarajzokon; valamint — amint erre OKLADNYIKOV rámutatott — a skandináviai sziklarajzokon is. E jelenségek szerinte nem lehetnek a véletlen szüleményei, hanem hátterüket Eurázsia ezen erdős területeinek népi rokonságával magyarázhatjuk, mivel a jelzett vidékeken az i. e. III—II. évezredben a mai uráli népek éltek.⁷ Hozzászólásában O. N. BADER egy újabb Oka melléki szejmai típusú temető feltáításáról adott hírt, Resnoe falu mellett.⁸ V. F. GENING a hasonló korú Cseljabinszk melletti szintastai temetőben

⁶ Dolgozatának magyar nyelvű változata: SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: A magyar őstörténet görög és latin forrásainak néhány problémájáról. *Antik Tanulmányok* 22 (1975) 148—154.

⁷ Elgondolásáról részletesebben ld.: A. П. Окладников: Петроглифы Байкала. (Новосибирск 1974) 70—116.

⁸ Azóta megjelent a temető teljes publikációja is: О. Н. Бадер—В. Ф. Черников: Новые находки сейменского типа у с. Решное на Оке. Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы. (Москва 1978) 130—132. — Egy újabb Káma-menti szejma—turbínói típusú temetőt pedig V. F. GENING tett közzé: В. Ф. Генинг: Новый могильник сейменско-турбинского типа в Удмуртском Прикамье. Памятники древнейшей истории Евразии. (Москва 1975) 211—220.

lelt bronzeszközökről feltételezte, hogy azok átmeneti formát alkotnak a délebbi és a szejmai bronzok között, s lehetséges, hogy az új, fejlett bronzművészeti eljárás elterjedésében egy balkáni népesség keleti vándorlása játszotta a főszerepet.⁹ A. H. HALIKOV megjegyezte, hogy a szejmai bronzok keletről (Szibériából) terjedtek el nyugat felé, s ez nem egyszerű kultúrhatás volt, mint O. N. BADER feltételezte, hanem egy kelet—nyugati irányú népvándorlással lehetett kapcsolatban.

E. TÖNISSEN a Keleti tenger partvidéki finnugor népek kialakulását tekinti át az i. sz. I. évezredben és a II. ée. elején. Rámutat, hogy a különböző törzsek nagyobb népközösségekké való egyesülésének folyamata csak a balti finnek nyugati csoportjánál figyelhető meg (észtek, finnek, részben karjalaiak és lívek), míg a kialakuló orosz korafeudális állam területén élő keleti balti finneknél (izsörök, vótok, vepszék, részben karjalaiak) nem alakulnak ki nagyobb népi egységek, hanem sok kis nép formálódása figyelhető meg. S. LAUL szintén e két balti finnségi nagyobb népcsoport kialakulásáról érkezett. Régészeti hagyatékukat vizsgálva hangsúlyozta, hogy míg a nyugati csoportnál a köves sírok különböző formái voltak jellemzőek, addig a keletről a kerek kurgántemetkezés szokása vált általánossá.¹⁰

G. A. PANKRUSEV Finnország és Karjala átmeneti és újkőkori kultúráinak egységét hangsúlyozta előadásában. Az első vadásztelepek ezen a területen a jégtagaró visszahúzódása után, az i. e. X—VIII. évezredben jelentek meg. A helyi népesség fejlődése töretlen volt mind az átmeneti, mind pedig az újkőkori (i. e. IV—III. ée.) annak ellenére, hogy az i. e. VII—VI. évezredtől megfigyelhetők kisebb bevándorlások Kelet-Karjalába a Volga—Oka vidékéről. Az újkőkori végén azonban a volgai—okai finnugorság nagy tömegekben szállja meg Karjalát és Finnország jelentős részét, s a helyi lakosságot magába olvasztja.

A. H. HALIKOV előadásában („Finnugorok Kelet-Európában a régészeti adatok alapján”) arra a következtetésre jutott, hogy az ősi finnugor népesség valaha keletről nyugat felé vándorolt, s bár egyes csoportjaik már az újkőkori elérhették a Baltikumot, nagy nyugati vándorlásuk a Volga—Káma vidékéről csak az i. e. III—II. évezred fordulójára tehető. Így az i. e. III. évezred kelet-európai ú. n. fésűs-gödröcskés edényművészeti népességében nem láthatunk finnugorokat, amint azt a kutatók többsége korábban vélte.¹¹ Vélekedése szerint feltehető, hogy a fentebb említett szejmai-turbinói fémművészeti népességében valamilyen altáji (őstörök, mongol) nyelvű népcsoportot sejtethetünk.¹²

JU. A. SZAVVATEJEV Az Onyega tó vidékén újabban felfedezett sziklarajzokról számolt be, amelyek kora az i. e. IV. ée. vége és a II. ée. eleje közti időre keltezhető. A. HÄUSLER azt vizsgálta, hogy az Ural—Volga-vidéki újkőkori és kora bronzkori temetkezési szokások útba igazítanak-e bennünket a finnugorság egykori szállás-

⁹ Azóta részletes előzetes közlemény jelent meg a szintastai temetőről: В. Ф. Генинг: Могильник Синташта и проблема ранних индоиранских племен. Советская археология 1977/4, 53—73.

¹⁰ Itt jegyzem meg, hogy A. ERÄ-ESKO figyelemre méltó előadása Karjala kora középkori történetéről az 1975-ös pozsonyi szláv régészeti kongresszuson hangzott el: Über Slawen und Karelier des 9. bis 13. Jh. Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. Tome 1. (Bratislava 1979) 231—241.

¹¹ Vö. FODOR ISTVÁN: Az uráli és finnugor őshaza kérdéséről. MTA II. Osztály Közleményei 26 [1977] 290, további irodalommal.

¹² A korai ugor-őstörök érintkezés lehetőségét magam is mérlegeltem a szejma-turbinói bronzokkal kapcsolatban: A magyar—bolgár—török kapcsolatok történeti háttéréről. Bolgár Tanulmányok, III. Szerk. DANKÓ IMRE. (Debrecen 1980) 10—11.

területeinek tekintetében. Válasza lényegében negatív, az ilyenfajta vizsgálatokhoz a jelenleginél jóval több adattal kellene rendelkezünk. K. A. SZMIRNOV a Volga—Oka vidékén a vaskorban elterjedt ún. hálós edénydíszítés kérdésének szentelte előadását. Vizsgálatai szerint e díszítésmód elterjedésének ideje az i. e. VII—VI. és az i. sz. II—III. század közé tehető.

V. A. SZEMENOV a votjákföldi VI—VIII. századi polomi kultúra ugor elemeit vette vizsgálat alá, s arra keresett választ, hogy a jelzett időszakban számolhatunk-e a Csepca folyó völgyében az Ural keleti oldaláról kiinduló obi-ugor bevándorlással. Arra a következtetésre jut, hogy csupán kereskedelmi és kulturális kapcsolatokkal számolhatunk, jelentős obi-ugor népcsoport bevándorlásával nem.

Az antropológiai előadások közül itt hangzott el I. I. GOHMANN az E. A. HALIKOVA által tartott előadásához (vö. Pars II, 220—221) fűzött hozzászólása, mivel az közvetlenül kapcsolódott a régészethez. A Bolsije Tigani-i temető csontvázainak előzetes vizsgálatából azt az eredményt szűrte le, hogy az nem mutat semmi hasonlóságot a honfoglaló magyarság X. századi Kárpát-medencei embertani anyagával, így nem tehető fel, hogy a tiganii közösség utódai részesei voltak a magyar honfoglalásnak.

Ugyancsak a régészeti szekcióban hangzott el VÁCZY PÉTERnek és BOBA IMRÉnek a történeti források újszerű értelmezését ajánló előadása is. VÁCZY PÉTER („Die Urheimat der Ungarn auf Grund historischer Quellen”) Bíborbanszületett Konstantin szavárd-adatát hibásnak ítéli, s úgy véli, hogy ez csupán a maradéknép neve volt, a magyarok *szavirnak*, vagy *szavarnak* nevezték magukat. E nevet pedig azért vették fel, mert a szavírok törzsszövetségébe tartoztak, akik „... magukkal ragadták őket ismeretlen hazájukból és a Kaukázus keleti végén a derbendi kapu védelmét bízták rájuk” a VI. század elején. A későbbi Levédia a kaukázusi alánok szomszédságában, a Kuma folyó mellékén lehetett. A magyarság zöme innen, a Káspi-tenger nyugati partjáról vándorolt a Kárpát-medencébe.¹³

Magunk több súlyos ellenérv miatt sem tudjuk osztani VÁCZY PÉTER szellemes elgondolását. Ha ugyanis a VI. század elejétől a magyarok laktak volna a derbenti kapu környékén, lehetetlen, hogy saját nevükön nem fordulnának elő egyetlen forrásban sem, különösen a VIII. századi kazár—arab háborúk idején, amikor e területnek kulcsfontosságú stratégiai szerepe volt. (Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy ha a magyarok a szavír törzsszövetségbe tartoztak is, magukat semmiképpen nem nevezhették szavirnak, e nevet csupán a szomszédai alkalmazhatták rájuk, ugyanúgy, mint a türk, vagy onogur népnévet.) Nagyon valószínűtlen továbbá, hogy a „szavárd” népnév d-je magyar kicsinyítő képző lenne, mivel népnemekhez a magyar nyelvben nem járult kicsinyítő képző.¹⁴ E kaukázusi magyar szállásterület feltevéseinek régészeti adatai is ellene szólnak.¹⁵

BOBA IMRE („Constantine Porphyrogenitus on the involvement of the Turki Federation”) szerint az Árpád vezette türkök, a Levédiából nyugat felé mozgó szavárdok és kabarok csak röviddel a honfoglalás előtt, Etelközben léptek szövetségre.

¹³ Dolgozatának magyar nyelvű változata: VÁCZY PÉTER: A magyarok vándorlása keletről nyugatra. *Antik Tanulmányok* 22 (1975) 283—285.

¹⁴ Ld. MOÓR ELEMÉR: A magyar őstörténet főproblémái. (Szegedi Múzeumi Kiadványok I, 12.) (Szeged 1943) 46.; BENKŐ LÓRÁND: Magyar nyelvtörténet — magyar őstörténet. *Magyar őstörténeti tanulmányok*. (Bp. 1977) 55.

¹⁵ Vö. FODOR ISTVÁN: Bolgár török jövevényszavaink és a régészet. *Magyar őstörténeti tanulmányok*, 79—114.; Uő.; A magyar—bolgár—török kapcsolatok... 9—48., további irodalommal.

Ez a honfoglaló „türk föderáció” tehát etnikailag rendkívül heterogén volt. A források e meglehetősen sajátos értelmezése azonban aligha fogadható el. A honfoglalók ilyen heterogén összetételéről ugyanis egyetlen forrásunk sem tudósít, a bizánci császár 950 táján csupán a kabarok csatlakozott voltáról tud. Továbbá, ha ez a „föderáció” csupán nem sokkal a honfoglalás előtt szerveződött volna egygyé, X. századi régészeti hagyatékunkban tükröződnie kellene az egyes népcsoportok eltérő kulturális hagyományainak. Márpedig ennek nyomát sem találjuk, honfoglalóink emlékhanyaga meglepően egységes.¹⁶

Az embertani szekcióban LIPTÁK PÁL a magyar nép kialakulásának embertani szempontú kutatását tekintette át. Rövid kutatástörténeti bevezető után a honfoglaló magyarság embertani alkotánának különböző komponenseit sorolta föl. KELEMEN ANDRÁS a magyarság körében nyomokban fellelhető lapponoid vonásokról számolt be. Hozzászólásában TÓTH TIBOR hangsúlyozta, hogy e vonások csak pszeudolapponnak tekinthetők, s a magyarság kialakulásában a lapponoid elemek nem játszottak jelentős szerepet.¹⁷ L. HEAPOST az ugor népek (az obi-ugorok és a kárpátaljai magyarok) körében végzett vércsoport-vizsgálatok eredményeit ismerteti. Ezek közül figyelmet érdemel a magyarságnak a Középső-Volga-vidék népeihez való közelsége, ami nyilvánvalóan őstörténeti okokkal magyarázható. T. D. GLADKOVA és TÓTH TIBOR a Magyarországon végzett újjlenyomat-vizsgálataikról számoltak be. I. M. ZOLOTARJOVA a nyugat szibériai obi-ugorok és szamojédok embertani alkotásáról tett közzé figyelemre méltó észrevételeket. Eszerint az obi-ugorok és a szölkupok tartaznak egy csoportba, a többi szamojéd nép pedig az erősebb mongoloid jegyeket felmutató másikba. Az első csoportból némileg kiválnak a vogulok, akik az Ural nyugati oldalán élő népekkel mutatnak rokon vonásokat.

K. MARK az ugarság kialakulásának kérdését boncolgatta az embertan szemzőgéből. Megerősíti azt a régészek által felvetett elgondolást (V. N. CSERNYECOV,

¹⁶ Az 1980-as turkui kongresszusra készített előadásában a szerző továbbfejlesztette elgondolását. Ld. I. BOBA: Finno-Ugric Component in the Hungarian Federation. CongrQuintIFU, Pars II. (Turku 1980) 212. Eszerint az Álmos vezette onogurok 811-től az Al-Duna vidékén tartózkodtak, a finnugor eredetű szavárdok (savartoi asphaloi) viszont csak 890 táján jelentek meg a Volga és a Don közötti területen, s Árpádot választották vezérükké. Ez az onogur és finnugor népcsoport, valamint a korezmi kabarok közvetlenül a honfoglalás előtt kötöttek szövetséget. A Kárpát-medencében a hatalom Árpád kezébe ment át. — Az elgondolás ezen újabb formájára is érvényesnek vélem a fentebb elmondottakat, azzal a kiegészítéssel, hogy semmi okunk a kabarokban kizárólag korezmieket látnunk, hanem minden bizonnyal zömmel a Kazár Kaganátus bolgár—török nyelvű népességéből álltak. (Vö. 15. j.) Egy korábbi dolgozatában azt is felveti a szerző, hogy a magyarság önelnevezése és az idegenek által használt népnéve (Hungarians, Ungarn, stb.) közti kettősség is a magyar nép e kettős (onogur és finnugor) származását tükrözi. Ld. I. BOBA: Ethnogenesis of the Hungarians and their Settlement in the Danubian Basin in the Late Ninth Century. Les questions fondamentales du peuplement du Basin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle. Conference Internationale 1971 à Szeged. Ed. L. GEREVICH. (Bp. 1972) 167. Ezzel szemben ezernyi példa mutatja, hogy e kettős elnevezés a régiségben általános volt s a korai népnévek kialakulásának természetéből adódik, nem pedig az egyes népek etnogenezisének sajátosságait tükrözi. Ugyancsak fölöttébb kétséges a „fehér” és „fekete” magyarok szembeállító elnevezésének ilyen természetű etnikai magyarázata. (Uo. 170—171.) Ez utóbbi kérdés legújabb összefoglalása (BOBA IMRE nézetének figyelembe vétele nélkül): TÓTH SÁNDOR: A fehér és fekete magyarok kérdéséhez. Acta Historica Univ. Szegediensis 75 [1983] 3—9.

¹⁷ A lapponoid embertani típus uráli őstörténeti jelentőségéről ld. még: THOMA ANDOR: A janislawicei őslapp. Archaeologiai Értesítő 92 [1965] 37—41.; HAJDÚ PÉTER: Az uráli őstörténet-kutatás helyzete és néhány problémája. Uralisztikai olvasókönyv. Szerk. DOMOKOS PÉTER. (Bp. 1977) 80—81.

K. V. SZALNYIKOV), amely szerint az ugor közösség szálláshelyét a nyugat-szibériai bronzkori andronovói műveltség területének egy részén (a Dél-Ural környéki északnyugati változatban) sejtethjük. Erre utal többek között a honfoglaló magyarok és az andronovóiak embertani alkotának hasonlósága, valamint az obi-ugoroknál megfigyelhető europid vonások andronovói eredete is. A vaskorban az Isim és Irtis melléki szargatkai kultúra (i. e. IV. — i. sz. IV. sz.)¹⁸ embertani anyaga áll igen közel a honfoglaló magyarokéhoz. I. I. GOHMAN az ősuráliak embertani típusát eoropeoid jellegűnek tartja, amely mongoloid vonásait a szomszédaival való keveredés útján vette fel.

G. M. DAVIDOVA ezzel szemben a két nagy faj jellemvonásainak keveredését már a legkorábbi uráli népességnél is feltételezte. R. JA. GYENYISZOVA a balti finnek kialakulásáról megjegyezte, hogy embertani alkotuk kialakulása ezen a vidéken az újkőkortól kimutatható, kivéve a livekre és részben az észtekre jellemző keskeny arcú típust, amely a Volga—Oka vidékéről jelenhetett itt meg a késői bronzkorban. H. FORSIUS a Finnország északkeleti vidékein élő lappok asszimilációjának orvostörténeti vizsgálatáról beszélt.

* * *

A mindhárom tudományág területéről fontos új eredményeket közlétező kötet előadásai közül — illetékességemnél fogva — csupán a régészetiokről s általában a régészet szerepéről teszek az alábbiakban néhány megjegyzést. Természetesen nem csupán a budapesti kongresszust veszem figyelembe, hanem az 1980-as turkuit is, amelynek kötetait példás gyorsasággal már rég kézhez kaptuk.¹⁹

Általánosságban megállapítható, hogy a régészet egyre növekedő szerepet játszik az egymást követő finnugor kongresszusokon, ami kétségkívül e tudományszak fejlődését tükrözi, s azt, hogy egyre jelentősebb a részaránya a finnugorság őstörténetének kutatásában. E tendencia alól némileg csupán a legutóbbi, a turkui tekinthető kivételnek. Amint azt a kongresszusról szóló beszámolójában HAJDÚ PÉTER is megjegyezte „...feltűnő volt, hogy a teljes ülésen egyetlen néprajzi vagy régészeti előadás sem hangzott el.”²⁰ Ez aligha menthető bármilyen magyarázattal, s általában is sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a régészet a korábbi kongresszusokkal összehasonlítva Turkuban némileg háttérbe szorult. Látszólag tehát megszakadt az a felzárkózási folyamat, amelynek során a régészet is egyenrangú félként kapott helyet a finnugor kutatások asztalánál. Mintha a program összeállításánál az a régi és idejétmúlt felfogás kísértett volna, hogy a finnugrisztika a nyelvtudomány ezen ágazatával lenne egyenlő. Természetesen nem kívánom elvitatni a nemes hagyo-

¹⁸ В. А. Моги́льнико́в: К вопросу о саргатской культуре. In: Проблемы археологии и древней истории угров. (Москва 1972) 66—86. Egy másik dolgozatában e szerző a szargatkai kultúrát hipotetikusán a szavirok hagyatékának vélte. Ld. Uő.: К этнокультурной характеристике Западной Сибири в эпоху раннего железа. Из истории Сибири, вып. 7. (Томск 1973) 181.

¹⁹ Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. Turku 20. — 27. VIII. 1980. Redigit Osmo Ikola. Pars I—IV. Turku 1980. Pars V—VIII. Turku 1981.

²⁰ HAJDÚ PÉTER: Turkui tapasztalatok. NyK 83 [1981] 176. — A régészeti szekció munkájáról magam számoltam be: Az V. Nemzetközi Finnugor Kongresszus, Turku 1980. Archaeologiai Értesítő 108 [1981] 103—105.

mányokkal rendelkező nyelvészet vezető szerepét az uralisztikában, a kizárólagosságra való törekvést azonban anakronisztikusnak vélem, amit semmiképpen nem indokol a kutatás jelenlegi helyzete. S talán arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a társ-tudományok eredményei nem csekély mértékben a nyelvtudományt is gazdagítják.

Összegezésül a két kongresszus régészeti előadásairól túlzás nélkül elmond-hatjuk, hogy jelentős mértékben hozzájárultak az uráli népek őstörténetének tisztá-zásához. Természetesen nem arról van szó, hogy mindegyik előadás teljesen új, jelentős eredménnyel lepte meg a hallgatóságot. Az előadások korlátozott terjedelme és a közérthetőség követelménye azonban nem egy szakembert arra sarkallt, hogy eddigi kutatásainak elsősorban néptörténeti szempontú rövid összevezését tárja a kongresszus elé. Ennek egyik haszna abban rejlik, hogy a régész nagyon gyakran csak művelődéstörténeti és társadalomtörténeti szempontból értékeli a leletanyagot, a jóval nehezebb néptörténeti következtetések levonására nem vállalkozik. A másik hasznát pedig abban látom, hogy a társtudományok képviselői is — akik természet-szerűen képtelenek a ma már óriásira duzzadt finnugor régészeti szakirodalmat hiánytalanul áttekinteni — jól sűrített tájékoztatót kapnak az újabb eredményekről.

Az egykor hatalmas területeken élt uráli népek tárgyi emlékeanyagával kapcsola-tos régészeti kutatások ezernyi problémája azonban természetesen nem kerülhet mind szóba egy-egy kongresszuson, még a kongresszusok sorozatán sem. Éppen ezért rendkívül fontosnak vélem, hogy a kongresszusok előkészítéskor megfelelő témák köré csoportosítsák az előadásokat, amire figyelemre méltó kísérlet történt a buda-pesti tanácskozáson. Azt viszont kétségkívül nem egyszerű dolog eldönteni, hogy melyek a leginkább megvitatásra érett témák, ahol a legtöbb, vagy történeti szempont-ból a legfontosabb eredmények születtek a megelőző években. Ezért elengedhetetlen, hogy a kongresszusok előkészítésében a szakterületen széleskörűen tájékozott régész szakemberek vegyenek részt. Hogy ebben a tekintetben még komolyak a hiányossá-gok, az aligha kétséges. E két egymást követő kongresszuson is néhány olyan téma ismétlődött, amelyek meglehetősen periférikus jelenségeket érintenek, s aligha fog-lalkoztatják a szélesebb szakmai közvéleményt. Más, történetileg rendkívül fontos kérdés pedig úgyszólván szóba sem került. Magam például még mindig elégtelennek ítélem meg azt a figyelmet, amelyet az eddigi tanácskozások a szibériai régészet eredményeinek szenteltek. Pedig igen fontos lenne többek között azoknak a régészeti emlékeknek a számbavétele, amelyek a szamojéd népek és a velük kapcsolatba került szomszédos etnikumok (altájiak, őstörökök, paleoszibériaiak) őstörténetét teszik világosabbá.

Mondanom sem kell, hogy még a legjobb előkészítés is kárba vész, ha a főelő-adásokat és a téziseket nem kapja kézhez már a kongresszus előtt a résztvevő. Azt hi-szem, ezen a két kongresszuson — különösen a turkuin — erre nem lehetett pana-szunk. Annál inkább az előadások szövegének megjelentetésére. Láttuk, Budapesten még további kötetek várnak kiadásra a kongresszus után kilenc esztendővel is. Ebben a tekintetben is mintaszerűnek ítéltető viszont a turkui tanácskozás, ahol csupán a hozzászólások közlésének elmaradását sajnálhatjuk, de sejtethetően ez nem elsősorban a szervezőkön múltott. Jóllehet, nagy terhet jelent bármely kiadónak egy-egy ilyen órási méretű kongresszus anyagának kiadása, nagyon sajnálatos lenne, ha nem a turkui példa kerülne a jövőben előtérbe, hanem a szervezők eleve lemonda-nának a kiadásról. (Az 1970-es tallinni kongresszus régészeti kötete például máig sem jelent meg, s bizonyára már nem is fog. Tudomásom szerint a soron következő sziktvikari kongresszus szervezői pedig eleve nem is szándékoznak az előadásokat

megjelentetni.) Ez ugyanis egyrészt kétségtől a színvonal eséséhez és érdektelenséghez vezetne, másrészt pedig le kellene mondanunk arról, hogy az újabb, fontosabb eredmények csokorba gyűjtve hozzáférhetőek legyenek, aminek nagy kárát látná az uralisztika minden művelője.

Fodor István

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ. ВЫПУСК II, ЧАСТЬ I.
СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

Саранск 1975. 110 lap

Ez, „A nyelvtudomány kérdései” címet viselő, szaranszki kiadású tanulmánykötet a mordvin nyelvtudomány morfológiai kérdéseivel foglalkozik. A tanulmánykötetet az N. P. Ogarev Mordvin Állami Egyetem adta ki Paul Ariste professzornak, a nyelvtudományok doktorának, az Észt Tudományos Akadémia tagjának 70. születésnapja alkalmából. A kötet szerkesztői PAUL ALVRE, D. T. CYGANKIN és T. M. TIHONOVA.

1. D. V. CYGANKIN az Исторические изменения в морфемной структуре мордовского слова (3—23) című cikkében a mordvin szó morfémastruktúrájában bekövetkezett, a mordvin nyelveknek (erza- és moksa-mordvin) és nyelvjárásaiknak a rokonnyelvekkel való összehasonlítása alapján megfigyelhető történeti változásokat vázolja fel.

A szó morfémastruktúra-változásának CYGANKIN által vizsgált típusai a következők:

1. egyszerűsödés vagy integráció, melynek eredményeként az eredetileg képzett tő képzetlenné válik (derivációs egyszerűsödés). Itt a szerző felsorolja azokat a morfémaikat, amelyek történetileg képzők voltak, de ma a névszók tövéhez tartoznak.
2. morfémahatár-eltolódás
3. a tő felbontása, melynek során a tőhöz tartozó elem új morfémaává (képzővé) válhat, pl. a *-řina* fák nevét jelölő képző az *umarřina* 'almafa' (vö. *umaf* 'alma') szóból vonódott el, az *-ř* tehát eredetileg a tőhöz tartozott. Az itt említett *-st/-st'*-deverbális igeképző *s* elemét CYGANKIN B. A. SEREBRENNIKOV nyomán „parazita elemnek” tartja. Saját vizsgálataim alapján valószínűbbnek tartom, hogy az *-st/-st'*-összetett képző: első eleme véleményem szerint egy közmordvin **ks* igeképző *s*-szé egyszerűsödött alakja, második eleme pedig a *-t/-t'*-momentán és tranzitív képző.
4. rag képzővé, képző raggá válása. Az itt felsorolt esetek között nem világos, hogy a temporális ragok (*-na/-ña*, *-ne/-ñe* és *-t/-t'*) attól, hogy ritkán használtak, nem produktív esetragok, miért váltak volna képzővé. A *-kst-* denominális igeképző *-ks* translátívus raggól való keletkeztetése szintén kétséges. Vizsgálataim szerint ez a képző — az *-st/-st'*-képzővel kapcsolatban említett módon — *-ks-+ -t/-t'*-igeképzők kapcsolata, és így az *-st/-st'*-ősibb formáját képviseli. A *-ksta-*, *-kst/-kšt'*-egyébként nemcsak denominális, hanem deverbális igeképző is. Az erre a képzőre hozott két példa közül az egyik téves: a *ñerkštams* 'beleszúr' igében nem *-kst-* (helyesebben *-ksta-*) képző található, hanem *-sta-* (*-st/-st'*-). Alapszáva a

- ńeřgems* 'tapos, beletapos' ige, melynek g-re végződő töve a *-sta-* képző előtt *k*-vá változott. A többi g zöngétlenedése a zöngétlen mássalhangzóval kezdődő képzők előtt igen gyakori és tipikus a mordvinban. Ezenkívül a *ńeřkstams* igealaknak a denominális képzésekhez való sorolása is téves, mert ez igei alapszóból keletkezett a *-sta-* momentán funkciójú deverbális igeképzővel.
5. a hangváltozások következtében létrejött morfémastruktúra-változások
 6. új képzőmorfémák keletkezése elsődlegesen önálló képzők összetételével. Itt a szerző felsorol néhány képzőt, és utal arra, hogy milyen elemekből keletkeztek. A *-kšno-/-kšńe-* képző esetében CYGANKIN a három gyakorító képzőből ($k + š + n$) való keletkezés felfogását képviseli. Vizsgálataim szerint az E *-kšno-/-kšńe-* ~ M *-kšńa-*, *-šand-* képző két frekventatív igeképzőből, az E *kš* ~ M *kš*, *š* és az E *-no-/-ńe-* ~ M *-ńa-*, *-nd-* képzőkből tevődött össze.
 7. új képzők létrejötte önálló szavakból. Az igeképzők közül erre a változásra az E *-gad-/-kad-* ~ M *-gâd-/-kâd-* (itt a magánhangzók redukáltságát és velaritását a szerző nem jelöli) denominális igeképzőt hozza fel, melyet a *kadoms* 'hagy' jelentésű igéből eredeztet. Ez a nézet véleményem szerint azzal függ össze, hogy ezt a képzőt mint deverbális igeképzőt a szakirodalomban általában figyelmen kívül hagyják, pedig a *-gad-/-kad-* (*-gâd-/-kâd-*) a leggyakoribb inchoatív deverbális igeképző. Keletkezésére vonatkozóan az a felfogás a legmeggyőzőbb, amely a képző első elemét uráli **kk*, a másodikat **t* igeképzőre vezeti vissza, tehát összetett képzőnek és nem önálló szóból keletkezettnek tekinti. A szerző az önálló szóból keletkezett névszóképzők (az ún. félképzők) teljes felsorolását adja. A *-pulo* félképzőt a 'farok' jelentésű önálló szóból eredezteti. Mivel azonban ez a félképző funkcióját tekintve helynévképző, és általában valamilyen növényt, főleg fát jelentő alapszóból az illető növényes, fás helyet jelentő szót képez, nem lehet köze a 'farok', hanem csak a 'liget' jelentésű *pulo* önálló szóhoz. pl. E *kil'ej* 'nyírfá': *kil'ej-bulo* 'nyíres', *kuz* '(luc)fenyő': *kuz-bulo* 'fenyves', *piče* '(erdei)-fenyő': *piče-pulo* 'fenyves', *kal* 'fűz': *kal-bulo* 'fűzes', *tumo* 'tölgy': *tumo-pulo* 'tölgyes, tölgyliget', *inzej* 'málna': *inzej-bulo* 'málnás' stb.
 8. új morfémák létrejötte az analógia hatására. Itt a névszó- és az igeragozási rendszer új morfémainak létrejöttét és a régi toldalékmorfémák új változatának kialakulását elemzi a szerző.

D. V. CYGANKIN nagy szemléltető anyagon tekintette át a mordvin szavak morfémastruktúrájának történeti változásait. Sajnálatos, hogy a cikkbe több apró pontatlanság, hiba, nyomdahiba is belekerült. A mordvin nyelvi adatok, toldalékok stb. említésekor a lejegyzésmód nem következetesen fonematikus: a palatális dentális mássalhangzók jelölésekor a palatalizációs jel helyenként elmaradt, vagy rossz helyre került, a moksa teljes és redukált magánhangzók nincsenek megkülönböztetve, a moksa *ä* helyett egy-két esetben *e*, sőt *a* szerepelt. Az erza *čapamo* 'savanyú' szó moksa irodalmi nyelvi megfelelője nem *čapama*, hanem *šapama* (a szókezdő erza *č* ~ moksa *š* változása egyébként igen sok példa van) stb.

2. M. D. ИМАЖИНА Новые элементы в системе эрзянского словоизменения, появившиеся под влиянием языковых контактов (24—31) című cikke — címének nem egészen megfelelően — néhány erza-mordvin nyelvjárás ragozási rendszerében az orosz nyelv hatására megjelenő új elemekkel foglalkozik. Három nyelvjárás (az északnyugati, az alsó-pjani, a Tatár ASzSZK területén lévő Cseremsan, Sesma és Kicsuj folyók felső folyásának nyelvjárása) adatait dolgozza fel G. I. JERMUŠKIN, D. T. NAD'KIN és L. I. TURAJEVA dolgozatai alapján.

Az orosz nyelv hatása az idegen elemek elterjedésével szembeni legszilárdabb területet, a morfológiát is érinti. A névmások képzésében például gyakori az erza névmástöveknek az orosz eredetű módosítószókkal (*koj-*, *-nebut'*, *-to*, *ne-*, *koš-* (*hoš-*), *kot'-* (*hot'-*)) való kombinálása.

IMAJKINA szerint a ragozási rendszeren belül az orosz nyelv hatása különösen az igemódok területén mutatkozott meg. Itt az eredeti szuffixumos (szintetikus) képzésmódot az orosz kötőszavas, mellékmondatok segítségével való körülírt (analitikus) képzésmód váltja fel. Ez a kiszorulási folyamat sok erza nyelvjárás igeragozási rendszerét érinti: néhányban az eredeti mordvin (és az idősebb nemzedék által ma is használt) alak párhuzamosan él az újjal, másutt pedig a szintetikus formák már teljesen kiszorultak.

A szerző a conjunctivus (kötő mód), a conditionalis (feltételes mód), a conditionalis-conjunctivus (feltételes-kötő mód) és a desiderativus (múlt idejű óhajtó mód) alakjait vizsgálja az említett nyelvjárásokban. A kötő mód szuffixumos alakjai az orosz nyelvből kölcsönzött *bu* (<or. бы) kötőszóval kombinálódnak. A feltételes módban a *-d'era-* (*-žeŕa-*) szuffixummal képzett alakok a vizsgált nyelvjárásokban majdnem teljesen kiszorultak az orosz eredetű *ješl'i*, *ježel'i*, *bud'im*, *ešto*, *kol'i*, *tik*, *to* stb. 'ha' kötőszavakkal alkotott analitikus szerkesztésmód által. A *-d'era-* szuffixumos feltételes-kötő módú alakok is gyakrabban fejeződnek ki analitikusan: a kötő módú alakok az említett 'ha' jelentésű kötőszavakkal kapcsolódnak össze. A *-kše-* szuffixumos óhajtó módú alakokat pedig a vizsgált nyelvjárásokban az orosz eredetű *hot'el* szóval alkotott analitikus képzés szorítja ki a használatból.

Az orosz nyelv hatása a vizsgált nyelvjárásokban a melléknevek fokozásában (*navsih* névmás használata) és a főnévragozásban is megfigyelhető. A főnévragozásban az erza translativus rag helyett néha az orosz eszközhatározós esetet használják, elsősorban orosz eredetű főnevek esetében. Olykor a translativuson kívül más esetek helyett is az orosz eszközhatározós eset használatos.

A szerző értékes nyelvjárási példaanyagában pontos és következetes hangjelölést alkalmazott.

3. K. I. ANAN'INA Особенности глагольного словоизменения в говорах мокшанского языка на материале верхнеалатырских говоров (31—40) című cikke a moksa-mordvin felső-alatüri nyelvjárás igeragozási rendszerének az irodalmi nyelvtől és a többi nyelvjárástól eltérő sajátosságait tekinti át. A felső-alatüri nyelvjárás a szerző szerint a moksa és az erza igerendszer kereszteződését mutatja.

K. I. ANAN'INA a felső-alatüri nyelvjárás igeragozási rendszerében a következő alakokban mutat ki eltérést az irodalmi nyelvtől:

1. az indeterminált ragozás kijelentő mód jelen idő többes szám 1. és 2. személyében
2. az indeterminált ragozás kijelentő mód múlt idő többes szám 1. személyében
3. a determinált ragozás kijelentő mód jelen idő *moŋ* 'engem' és *miŋ* 'minket' tárgyú sorának többes szám 2. személyében, a *toŋ* 'téged' sor egyes szám 1. és 3. személyében, a *soŋ* 'öt' sor többes szám 2. személyében, a *šiŋ* (*siŋ*) 'őket' sor egyes szám 1. és 3., többes szám 1. és 2. személyében
4. a determinált ragozás kijelentő mód múlt idő *toŋ* 'téged' sor egyes szám 1. és 3. személyében, a *šiŋ* 'őket' sor egyes szám 3. személyében
5. a tagadó ragozás jelen és múlt idejű tagadó szavaiban
6. az indeterminált és a determinált ragozás imperativusi (felszólító mód) állító és tagadó alakjaiban

7. a determinált ragozás conjunctivus *soñ* 'őt' és a *šñ* 'őket' sor 3. személyű állító és tagadó alakjaiban

ANAN'INA rendszeres áttekintése megfelelően lejegyzett, gazdag példaanyagon alapul. Az irodalmi nyelvtől eltérő moksa nyelvjárási ragok hangalakját pontosan, a redukált magánhangzók, a nyílt *ä* hangok, a palatális mássalhangzók jelölésével adja meg, mindössze néhány palatalizációs jel maradt el.

4. M. V. MOSIN az erza-mordvin növényntani terminológiát elemzi a szóképzés szempontjából néhány erza falu nyelvjárásának anyaga alapján (Словообразовательный анализ ботанической терминологии эрзянского языка 41—50). A szerző minden növényntani elnevezést egyszerű és összetett elnevezésre, majd az egyszerűeket képzetlenekre és képzetekre osztotta. A képzetlen elnevezések között vannak uráli és idegen (orosz és török) eredetűek. Az egyszerű növényntani terminusok között számszerűen a képzetek dominálnak. A képzős elnevezések nagy része a denominális képzéshez tartozik, de a deverbális képzésre is van példa két növényfajta esetében. A növények nevének képzésében a következő képzők vesznek részt: *-ks*, *-rina*, *-ina*, *-l'*, *-v*, *-tor*, *-ñ* stb. Az összetett elnevezések jelentős része kéttagú, de MOSIN anyagában 4 háromtagú összetétel is szerepelt. A kéttagú összetett szavak nagy része két főnév összekapcsolódásával keletkezett, de gyakori az *-ñ* képzős melléknév + főnév kapcsolata is. A szerző az összetett elnevezéseket szemantikailag is elemzi.

A *nardams* 'letöröl, megtöröl' igéből képzett *narñems* 'töröl, törölget' alakban MOSIN *-in-* gyakorító képzőt feltételez. Ilyen gyakorító képző a mordvinban nem létezik. Valójában azzal az igen gyakori jelenséggel találkozunk itt, hogy sok képző előtt, így az említett példa *-no/-ñe-* duratív-frekventatív képzője előtt is, az igető *d/d'* mássalhangzója *t/t'*-vé zöngétlenedik.

5. S. I. LIPATOV az О некоторых специфических явлений в морфологии мокшанских говоров (50—56) című cikkében a moksa nyelvjárások igeragozási rendszerének az irodalmi nyelvtől eltérő sajátosságait vizsgálja, hasonlóan K. I. ANAN'INA cikkéhez. LIPATOV szerint a moksa nyelvjárások a következő alakokban térnek el az irodalmi nyelvtől:

1. a determinált ragozás jelen és múlt idő *šñ* 'őket' sorának többes szám 1. és 2. személyű alakjaiban minden módban
2. a determinált ragozás conjunctivus *soñ* 'őt' és *šñ* 'őket' sorának egyes szám 3. személyű alakjaiban és a conjunctivus tagadó alakjaiban
3. a determinált ragozás optativusi (jelen idejű óhajtó mód) alakjaiban
4. a tagadó ragozás conditionalisi és conditionalis-conjunctivusi alakjaiban

6. T. M. ТИХОНОВА Особенности указательного склонения в эрзянских диалектах (57—64) című cikke három erza-mordvin nyelvjárásnak (a nagy-ignatovói, az alsó-pjani és a Tatár ASzSzK Bagrjajs-Nyikolszkoje falui nyelvjárásnak) a determinált főnévragozás rendszerében az irodalmi nyelvtől eltérő ragjait elemzi. Alapvető eltérések a függő esetek egyes számú alakjainak képzésében vannak. A determinált ragozás ragjainak különbözősége mellett a nyelvjárások eltérhetnek az irodalmi nyelvtől a determináló elemnek az esetragokhoz viszonyított elhelyezkedési sorrendjében is, valamint abban, hogy egyes nyelvjárásokban a determinált helyjelölő esetragok helyett (vagy mellett) névutós szerkezetek használatosak. Ebben a cikkben is sajnos igen sok a nyomdahiba, főként a palatalizációs jel gyakori leghagyása vagy rossz helyre tétele.

7. N. S. BAJUŠKIN a névszóképzők tanulmányozásának történetét ismerteti a mordvin és a balti-finn nyelvekben (Из истории изучения именных словообразовательных суффиксов в мордовских и прибалтийско-финских языках 64—81). A mordvin névszóképzők kutatásában ORNATOV, AHLQVIST, BUDENZ, ŠAHMATOV, SZINNYEI, JEVSEV'EV, GYÖRKE, LEHTISALO, BUBRIH, KOLJADENKOV, ŠESTAKOVA, ZAVODOVA, ČUDAJEVA, FEOKTISTOV, SEREBRENNIKOV eredményeit foglalja össze. Összegezi a mordvin nyelvjárások kutatói és az iskolai tankönyvek írói által publikált új tényeket is. Ez az áttekintés 1973-ig öleli fel a mordvin nyelvészeti szakirodalmat. Ezután a finn, az észt, a karjalai, a vepsze, az inkeri (izsór), a vót és a lív névszóképzéssel kapcsolatos irodalom rövid ismertetése következik. A latin betűs szakirodalmi utalásokba becsúszott néhány hiba.

8. D. V. CYGANKIN másik cikke Морфонологические особенности эрзянского языка в области словообразования (82—90) címmel az erza-mordvin morfológiai változások típusait rendszerezi. A hangváltozásokat a következő csoportosításban tárgyalja:

1. Magánhangzó-váltakozás a tő és a képző határán
2. Magánhangzó-váltakozás a tömorfémán belül
3. Mássalhangzó-váltakozás a tő és a képző határán
4. Mássalhangzó-váltakozás a toldalékmorfémában
5. Interfixáció: a mássalhangzós tövek és a névszóképzők közötti kötőhangzók
6. Az összetett szavak alkotásakor fellépő morfológiai változások

A megadott hangváltozás-típusok elsősorban névszótövekre és névszóképzőkre, illetve összekapcsolódásaikra vonatkoznak. A szerző a névszóképzők szerkezet típusait vizsgálva megállapítja, hogy a mássalhangzóval kezdődő névszóképzők vannak túlsúlyban.

9. P. G. MAT'UŠKIN a mordvin determinált ragozású módalakokat vizsgálja a Формы объектного спряжения мордовского глагола в косвенных наклонениях (90—97) című cikkében. A dolgozat nagy érdeme, hogy megadja azokat az optativusi, imperativusi, conditionalisi, conjunctivusi, conditionalis-conjunctivusi és desiderativusi alakokat is, amelyek ritkábban használatosak, és a mordvin nyelvtanokban általában nincsenek feltüntetve.

10. A tanulmánykötetet az N. P. Ogarev Mordvin Állami Egyetem Bölcsészettudományi Karának mordvin szakos hallgatói által megvédett mordvin nyelvészeti szakdolgozatok címének jegyzéke zárja (Список тем дипломных работ, защищенных студентами мордовского отделения филологического факультета Мордовского государственного университета имени Н. П. Огарева по вопросам мордовского языкознания 98—108). A jegyzék 8 év (1966-tól 1973-ig) 115 mordvin nyelvészeti szakdolgozatának címét, készítőjének és a szakdolgozat-vezető tanárnak nevét tartalmazza, és feltünteti a szakdolgozat nyelvét is. A 115-ből 15 dolgozat készült moksa- vagy erza-mordvin nyelven.

A tanulmánykötet nagy értéke, hogy tematikus cikkei több oldalról megvilágítják a mordvin morfológia, főként a főnév- és igeragozás és a szóképzés kérdéseit, nagy és értékes nyelvjárási anyagra támaszkodva. A kötet nem kis erőnyeit növelné, ha a mordvin példaanyag azonos írásmóddal és következetesen fonematikus, egységes lejegyzéssel készült volna.

Mészáros Edit

MATIJEVICS LAJOS: VIZEKNEK SZARVÁRÓL

Forum Könyvkiadó, Újvidék 1982. 165 l.

Matijevics Lajosnak, az újvidéki egyetem tanárának a Forum Kiskönyvtárban megjelent újabb kötete is nagyon szépen mutatja, hogy a nyelvi jel az ember önki-fejező eszköze. A nyelvi jel nagyon sok információt rejt magában, csak értő kéz kell hozzá, hogy mindazt kibontsa belőle, ami mögöttes szöveggént benne lappang. Az utca nyelve pl. árulkodik a használókról, szociális hovatartozásukról, viszonyulásukról a valósághoz, ízlésükről stb. A földrajzi nevekből is sok olyan információt bonthat ki a nyelvész, ami mellett a laikus elmegy, rá sem gondol. Az is igaz azonban, hogy az adatszolgáltatók nagyon sokszor felhívják a figyelmet pl. a földrajzi névhez kapcsolódó jelentésre, a mögöttes valóságra.

A földrajzi név is, mint általában a nyelvi jelek, sok információt közöl, mivel szoros szálak fűzik a nevet a tájhoz, a táj jellegzetességeihez, a növény- és állatvilághoz, a tájban tájékozódni akaró emberhez, az emberrel történő eseményekhez, az ember és a társadalom körül forrongó világhoz, az egyik embernek a másikhoz való viszonyához. az ember természetalakító tevékenységéhez, egyáltalában viszonyulásához a természethez. Megnyilatkozik a földrajzi neveken az ember szociális, gazdasági, művelődési helyzete, a névadó ember lelkiállapota, etikai, politikai magatartása, ízlése. De még a homo ludens, a játékos ember is elárulja magát, humorát, amikor vagy játékos módon alkalmazza a kész nyelvi elemeket, tartva magát a nyelvi jelek kapcsolódási és felhasználási szabályához, vagy pedig egészen újat alkot.

A földrajzi nevek segítségével fel tudjuk vázolni a táj régi képét is, felszínét, az ember tevékenységét a tájban, az ember közreműködését a tájalakító munkában, sőt e munka eredményét is megtudjuk.

Vajdaság vízrajza, domborzata kb. 200 éve nagy változásban van. Napjainkban még fokozottabb a változás, de a nevek még őrzik a változás előtti világot, mert a név nem mindig tart lépést a változás ütemével. (Matijevics könyvében erről vallanak a következő fejezetek: Hegyek itt nincsenek; Mi fehérlik ott a síkon? Csatornakronika; Lápok és ingoványok; Ázalók.) A földrajzi nevek, köznevek utalhatnak a föld minőségére (Mi fehérlik ott a síkon?), az ember által végzett tájváltoztatásra, a tájban végzett cselekvésre, történésre (Ki tanyája ez a nyárfás? Epreskertek, Epres utcák; Akácok pusztulása; Milyen fa nőtt az utcákon? Illatos utcaneveink; Ahon a víz csorog).

Nevekből következtetni lehet a török világban bekövetkezett pusztasodásra, a nagyarányú népmozgásra, a mezővárosok fejlődésére, a tanyavilág, a szállások világának kialakulására, az állattenyésztés fontosságára a szántóföldi termelés mellett (közös dolgaink; Nussbaum gasse — Diófa utca; Kései örökség; Járás... járás... járás; Mi is az a zoonima? Madarak voltunk, földre szálltunk; Lóúsztatók; Piacok a tájékozódás szolgálatában). A termelt növényfélék neve a földrajzi neveken jelzi a változást, illetve egy-egy növényféle termelési folytonosságát (Piacok a tájékozódás szolgálatában), az újabb idők szőlő- és gyümölcsstermesztése is megjelenik a neveken (Házaink). A népi árvízvédelem, vízgazdálkodás, vizek lecsapolása, a földhasználati módok, a nyomásos gazdálkodási mód, a termelési övezetek, a feudális jobbágyság-földesúri viszony (Az *úr* és az *úri* jelentésváltozása; Urak, bárók, grófok és kisasszonyok), majd az erdők, legelők felosztása az 1850-es, 60-as években (Járás...

járás... járás), a dűlőnevek kialakulása vagy változása, amely már a művelhető földterületet, a szántóföldet jelenti. A XIX. század végére a korszerű váltó- vagy szabad gazdálkodásra való áttérés, a gazdálkodáshoz kapcsolódó ipari tevékenység kialakulása is megjelenik a nevekben (Elkorhadt szélkerekek; Mesterségem címere). A gazdaságban az utolsó évtizedekben bekövetkezett óriási változás, mely a táj, a települések, az emberek, az emberek életvitelének változásait jelenti, szintén visszatükröződik a nevekben. De az ember általában földhöz, tájhoz kötődik, így részint őrzi a régi, a hagyományos neveket, részint pedig a változást visszaadó új neveket teremt. Így a múlt benne van a mában, s kisebb-nagyobb intenzitással él tovább. Ugyanakkor a földrajzi nevek a soknyelvű vidék sajátosságait is megmutatják, hisz évszázados együttélésről beszélünk a szerbek, horvátok, magyarok, szlovákok, románok, ruszinok, romák között (Közös dolgaink).

A földrajzi nevek névtani szempontból is rendkívül értékesek, mert megmentik az illető környezet családneveit, utóneveit, azaz a birtokosok nevét, csúf- és ragadványnevét (Öreg este az öreg tanyán; A földrajzi névtől a személynévig), megőrzik a híres személyek, intézmények nevét (Betyárnyomokon; Séta régi falvainkban; Indóházak, ispotályok), nem hagyják feledésbe merülni a növényneveket, állatneveket (Fűről, fáról; Milyen fa nőtt az utcátkban? Mi is az a zoonima?). Általában azt mondhatjuk, hogy egy-egy névbe belesűrűsödött egy darab múlt.

Így írhatja le szerzőnk: „Történelmünk, társadalmunk, életünk darabjai ezek is ... valamennyi a bácskai, a bánáti és a szerémségi táj s az itt élő ember viszonyának hűséges együvértartozását idézi, olykor komoran, olykor pedig tréfásan.” Ezt a hangulati tartalmat Matijevics is kihasználja a könyv szellemes, olvasmányos, sokszor kimondottan szépirodalmi megfogalmazású fejezeteiben. Az egyes fejezeteket többször anekdoták, történetek teszik színesebbé, olvasmányosabbá. Már maga a cím is különös hangulatot kelt. Egy rosszul sikerült etimológiai magyarázat szerepel címként. 1796-ból való a magyarázat. Az első magyar földrajzi lexikonban VÁLYI ANDRÁS Bodrog vármegye nevének eredeztetésekor írja a következőket: „Bodrog vármegye ... nevezetét vette e szavaktól Vode Roch, melly annyit télesen a tót nyelvben, mint vizeknek szárva, minthogy e Megyében Duna és Tisza víz összefolyván mint egy hegyes szegletet formál.”

A könyv 55 fejezetében a szerző mértékkel válogat a problémák között, s éppen ez teszi a könyvet a nem szakemberek számára is érdekessé. A tárgyalás módja szerencsés. A neveket sok és sokféle szaktudomány eredményeinek felhasználásával mutatja be, s teszi ezt olyan ügyesen, hogy észre sem vettük olvasás közben, milyen sok új tudással gyarapodtunk.

Szemléltetésképpen lássuk a könyv 6 nagy fejezetének címét: Előszó; Múltunk—örökségünk; Tájak és emberek; Fűről—fáról—virágról; Állati dolgok; Amit a munka megteremtett; A névalkotás műhelyében; Helységmutató.

Már a fejezetcímek is mutatják, hogy nem leíró adattárról van szó, hanem Vajdaság jelenéről és múltjáról a földrajzi nevek tükrében. Vajdaság kb. 200 éves életének, gazdasági, társadalmi, művelődési viszonyainak keresztmetszetét is adja a könyv a nyelvészeti igények kielégítése mellett.

A Forum Könyvkiadó gondos kiállítása emeli a könyv értékét.

Penavin Olga